

Szalayné Sándor Erzsébet:

70 éves az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

előadás az AJBH konferenciáján

Mottó:

„Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell hogy viseltessenek.” (1.cikk)

„Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra. (2.cikk)

„Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.” (3.cikk)

Koordináció illetve kooperáció: a korábban alapvetően és szinte kizárólag az egyeztetés, a koordináció technikáján alapuló nemzetközi jog 1945 után kifejezetten és egyértelműen az együttműködés, a kooperáció technikáján alapuló nemzetközi jog irányába mozdult el – 'közös problémákra közös válaszok kidolgozása a megoldás' elve alapján. Minél több élethelyzet (jó vagy rossz egyaránt) lépi át a határt, annál többször kell a megoldásokat nemzetközi szinten (is) keresni. A 193 ENSZ-tagállamot és számos nemzetközi szervezetet valamint egyéb, sajátos entitásokat magába foglaló nemzetközi közösség ésszerű működtetésének igénye komplex kérdés, amelyben a nemzetközi jog szerepe csak egyike a viszonyrendszereket meghatározó körülményeknek.

Nem véletlen, hogy a modern nemzetközi jog, napjaink nemzetközi joga, tartalmi és intézményi szempontból is lényeges eltérést mutat a veszfáliai modellen alapuló, klasszikus nemzetközi joghoz képest: ez a változás nagymértékben az emberi jogok

univerzális elismerésének és elfogadásának köszönhető. Az évszázadokon keresztül, hagyományosan a hatalomkoordináció céljait szolgáló nemzetközi jog egyre nagyobb mértékben az ember érdekeinek és jogainak szolgálatába állt 1945 után. A 20. század nemzetközi közössége – tanulva a két világháború tapasztalataiból – levonta a következtetéseket és átrendezte a korábbi nemzetközi jog prioritásait és intézményi struktúráját is. Az államok (korábban kizárólagosan meghatározó) szuverén egyenlősége, mint a nemzetközi jogrendszer első pillér mellé a nemzetközi jogrendszer második pilléréként az ENSZ Alapokmányban meghatározták az erőszak tilalmát (2. cikk 4. pont). Az 1948. december 10. napján pedig az ENSZ Közgyűlése által elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY) a mai nemzetközi jogrend harmadik pillérévé vált. A Nyilatkozat egy sor további univerzális és regionális emberi jogi egyezmény megszületéséhez szolgált inspirációs forrásként, általános és speciális emberi jogi tárgyú szerződések sora készült az elmúlt 70 évben.

Az EJENY 30 cikkének legnagyobb része – elfogadott szakmai álláspont szerint – nemzetközi szokásjogként egyfajta emberi jogi igazodási ponttá vált, standardokat eredményezett: ezt a körülményt a nemzetközi közösség 1993-ban, az emberi jogok bécsi világkonferenciáján is megerősítette.

Az emberi jogok ma a nemzetközi jogrend lényegi, központi elemét képezik: ezzel magyarázható az a kiemelt szerep is, amellyel sok szempontból az emberi jogok rendszere ma rendelkezik – az emberi jogi tárgyú nemzetközi szerződések ún. „traité-lois” jellegűek, vagyis normaalkotó típusú szerződések. A legalapvetőbb emberi jogok, amelyek az EJENY részét képezik, ráadásul erga omnes jellegűek, ellentétes tartalmú és hatású nemzetközi szerződések érvénytelenségét vonhatják maguk után.

A Nyilatkozat elfogadásával 1948-ban megkezdődött az univerzális emberi jogok szerződésbe foglalásának folyamata, az 1966-ban megfogalmazott és 1976-ban hatályba lépett két szerződés: a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya – a Nyilatkozattal együtt – az ún. „International Bill of Human Rights”-ként említett nemzetközi emberi jogi keretrendszert alkotják.

70 éve annak, hogy a világ vezető hatalmai azonosították azokat a jogokat, amelyeket a Föld nevű bolygón mindenki elvárhat és követelhet egyszerűen csak azért, mert

embernek született. Az újabb holokausz megelőzésének igényéből megszületett Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata mind a mai napig alkalmas arra, hogy a nemzetközi jogrend bázisdokumentuma legyen. A világ az elmúlt 70 évben ugyan drámai módon megváltozott – a szöveget megalkotók nem láthatták előre például a digitális világgal kapcsolatos kihívásokat, a klímaváltozás vagy éppen a mesterséges intelligencia megjelenését – de a Nyilatkozatnak az emberi méltóság köré szerveződő koncepciója továbbra is megfelelő alapot szolgáltat az emberi jogok és szabadságok folyamatosan változó, élő eszközszerére számára.

A Nyilatkozat 30 cikkében foglalt univerzális emberi jogi ideálok a legalapvetőbb jogoktól kezdve – mint amilyen az élethez való jog – egészen azokig a jogokig és szabadságokig terjednek, amelyek az életet élhetővé teszik: ilyen az élelemhez, az oktatáshoz, a munkához, az egészséghez vagy éppen a szabadsághoz való jog. A Nyilatkozat preambuluma – a minden ember sajátjaként értelmezett emberi méltóságból kiindulva – hangsúlyozza, hogy az emberi jogok a szabadság, az igazságosság és a béke alapját képezik, és ezért a szöveg felsorolja mindazt, amit tilos megtenni az emberekkel és mindazt, amit viszont meg kell tenni az emberekért, az ő érdekükben. Az emberi jogok oszthatatlanok: minden nőben, férfiban és gyermekben kivétel nélkül bele vannak kódolva – egyformán fontos minden emberi jog, egymással nincsenek hierarchikus viszonyban. Egyetlen emberi jog sem érvényesíthető a többi emberi jog érvényesítése nélkül – másként megfogalmazva: akárcsak egy emberi jog megsértése is már megnehezítheti a többi emberi jog érvényesítését.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az elmúlt 70 évben bámulatos hatást ért el: univerzális jelentőségét például az is igazolja, hogy Guinness rekordot ért el, mint a legtöbb nyelvre lefordított nemzetközi dokumentum – jelenleg 512 nyelven érhető el a szövege, az abházától a zulu nyelvig bezárólag. Hét évtized alatt a Nyilatkozat a nemzetközi jog gyakorlatilag minden szegletébe eljutott: elvei megjelennek az ENSZ tagállamok belső jogában, több mint 90 állam saját alkotmányában is rögzítette a Nyilatkozat elveit és szóhasználatát, számos speciális ENSZ-egyezmény a Nyilatkozatban foglalt egyes rendelkezésekből vezethető le. A fejlődés, a Nyilatkozat tartalmának terjedése nem ritkán hősiességű erőfeszítések eredményeként zajlott. Wangari Maathai, kenyai Nobel-díjas környezetvédő szerint az emberi jogok nem olyan statikus dolgok, amelyeket az asztalra teszünk és csak nézzük őket, hanem olyan dinamikus

dolgok, amelyekért küzdeni kell, és aztán ha megvalósultak, akkor pedig védenünk kell őket.

A Nyilatkozat teljes szövege közel két év alatt készült el és bámulatosan széles konszenzussal született meg – egy olyan időszakban, amikor a kommunista kelet és a nyugati blokk távolodni kezdett egymástól, amikor a lincselés még gyakori jelenség volt az Amerikai Egyesült Államokban és az apartheid éppen konszolidálódottnak volt mondható Dél-Afrikában. A végső szövegezést egy néhány személyből álló csoport végezte, köztük kínai drámaíró, libanoni filozófus és diplomata, francia jogász és bíró, ausztrál első világháborús veterán és diplomata, chilei tanár és bíró, szovjet-orosz diplomata, brit szakszervezeti vezető, kanadai nemzetközi jogász és nem utolsósorban Eleanor Rooseveltt, az ENSZ Közgyűlés amerikai delegáltja, az Emberi Jogi Bizottság első elnöke, F.D. Rooseveltt egykori amerikai elnök felesége. Rajta kívül három további női küldött is részt vett a szövegezésben: India, a Dominikai Köztársaság és Pakisztán is nőket delegált erre a célra az ENSZ-be. A szöveget 1948. december 9. napján Párizsban egy késő éjszakai ülésen terjesztette a Közgyűlés elé a haiti ENSZ-küldött, egykori rabszolgák leszármazottja, aki szerint a nyilatkozat-tervezet a társadalom új jogi és erkölcsi alapjának megteremtése érdekében végzett legnagyobb erőfeszítés, amit az emberiség valaha tett. A Közgyűlés helyszínéül választott épület is szimbolikus jelentőséggel bír: a Palais de Chaillot volt az a hely (háttérben az Eiffel toronnyal), ahol Adolf Hitlerről 1940-ben, egy rövid látogatása alkalmával fotó készült – a második világháború ikonikus megnyilvánulásaként ismerjük ezt a fotót. A következő nap, december 10. napja vált az emberi jogok világnapjává.

A Nyilatkozat elfogadásának hetvenedik évfordulója alkalmából idézni érdemes Eleanor Rooseveltt, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát előkészítő ENSZ-bizottság elnökének szavait arról, hogy hol is kezdődnek az egyetemes emberi jogok:

„A közvetlen környezetünkben [kezdődnek], az otthonunkhoz közel – olyan közeli és olyan jelentéktelen helyeken, amelyek nincsenek rajta egyetlen világtérképen sem. Mégis ezek alkotják az egyes ember világát: a környezet, amelyben lakik; az iskola vagy az egyetem, ahova tanulni jár; a gyár, a farm vagy az iroda, ahol dolgozik. Ilyen helyeken igényel minden férfi, nő és gyermek egyenlő jogokat, egyenlő lehetőségeket, egyenlő bánásmódot – diszkrimináció nélkül. Ha e jogoknak ezeken a helyeken nincs

jelentőségük, akkor máshol sem igazán fontosak. Ha az állampolgárok nem tesznek összehangolt lépéseket annak érdekében, hogy ezeknek a jogoknak érvényt szerezzenek a közvetlen környezetükben, akkor teljesen hiábavaló előrehaladást várunk a nagyvilágban.”

Ha ebből a perspektívából tekintünk az emberi jogok érvényesülésére, megállapíthatjuk, hogy bár Magyarország az ENSZ-hez történő csatlakozásával 1955-ben elvileg elfogadta és tudomásul vette a nyilatkozat tartalmát, hazánk politikai rendszere az 1989-90-es rendszerváltásig „nem nézte jó szemmel” az egyetemes emberi jogokra való hivatkozáson alapuló jogvédelmet és jogérvényesítést. E tekintetben elég, ha csak a csehszlovákiai emberi jogsértések ellen tiltakozó – és egyébként az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára is hivatkozó – Charta77 mozgalom magyarországi szimpatizánsainak meghurcolását és állambiztonsági megfigyelését említjük. Történt mindez annak ellenére, hogy a Nyilatkozat megszületését követően az 1960-as években megindult az emberi jogi dokumentumok specializálódása és nemzetközi egyezmények sora született, amelyek közül egyesek már a rendszerváltás előtt a hazai jogrendszer részévé váltak. Így a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát a hatálybalépésük évében, 1976-ban Magyarország is ratifikálta, azonban sokat mondó, hogy az utóbbihoz csatlakozó, a panaszeljárást rendező Fakultatív Jegyzőkönyvet csak 1988-ban hirdették ki Magyarországon.

Látnunk kell tehát, hogy a hetvenéves évforduló ellenére a magyar társadalom jelentős – közel negyven éves – lemaradásban van a nálunk szerencsésebb történelmi adottságokkal rendelkező országokkal szemben. Azt is el kell ismernünk azonban, hogy az elmúlt harminc évben jelentős lépéseket tettünk annak irányába, hogy az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása hazánkban is megkérdőjelezhetetlen evidencia legyen. A magyar jogrendszer és az alapvető jogok védelmének intézményrendszere ma már az európai uniós tagságunkból fakadó standardokkal összemérhető szintű jogvédelmet biztosít. Ebből fakadóan most annak az ideje jött el, hogy mikroszinten, a társadalmi attitűd formálása terén is tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy az emberi jogok bármilyen megsértése, a hátrányos megkülönböztetés bármely formája esetén működésbe lépjen a társadalom egészséges

immunreakciója, vagyis, hogy mindenki képes legyen felismerni a különféle jogsértéseket és legyen tisztában azzal, hogy saját vagy mások alapjogainak sérelme esetén mit lehet és mit kell tennie, kihez, milyen szervhez vagy intézményhez fordulhat jogorvoslatért.

Emlékezzünk Eleanor Roosevelttel szavaira: „Ha az állampolgárok nem tesznek összehangolt lépéseket annak érdekében, hogy ezeknek a jogoknak érvényt szerezzenek a közvetlen környezetükben, akkor teljesen hiábavaló előrehaladást várunk a nagyvilágban.” Úgy gondolom, e tekintetben legfontosabb feladatunk a jövő generációinak emberi jogi szemléletű nevelésében-oktatásában rejlik. Az emberi jogokat tiszteletben tartó attitűd, csak akkor válhat a közgondolkodás megkerülhetetlen részévé, ha már kisgyermekkorától kezdve önismeretre, a másik ember tiszteletére, a másik értékeinek keresésére és felismerésére, valamint a másik ember iránti bizalomra neveljük gyermekeinket. Ha a felnövekvő generációk toleránsak, azaz türelmesek lesznek mások véleménye, nemzetiségi vagy etnikai hovatartozása, vallási vagy más meggyőződése vagy nemi identitása iránt, akkor bízhatunk abban, hogy számukra magától értetődő lesz a kiállás azok mellett, akiket alapvető jogaiktól megfosztanak az élet bármely területén.

Szalayné Sándor Erzsébet Prof. Nemzetiségi Ombudsmanhelyettes, egyetemi tanár